

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه جهت اخذ درجه کارشناسی ارشد رشته زبان و ادبیات فارسی

عنوان پایان نامه

بازتاب چوگان در شعر و ادب فارسی با تکیه بر سبک خراسانی

استاد راهنما:

دکتر الیاس نورایی

استاد مشاور:

دکتر موسی پرنیان

نگارش:

ابوذر غفاری

همچو خورشید به عالم نظری ما را بس نفسِ گرم و دلِ پر شرری ما را بس

خنده در گلشنِ کیتی به گلِ ارزانی باد همچو شبنم به جهانِ چشمِ تری ما را بس

گر چه دانم که میسر شود روز وصال در شبِ بجز امیدِ سحری ما را بس

اگر از دیده‌ کوهِ نظران افتادیم نیست غم، صحبتِ صاحبِ نظری ما را بس

در جهانی که نباشد ز کسی نام و نشان قدسی از گفته‌ شیوا اثری ما را بس

قدسی مهدی

تقدیم به چهار افسانه هنر و ادبیات شرق

دکتر میرجلال الدین کزازی

دکتر حسین الهی قمشه ای

استاد شهرام ناظری

استاد محمود فرشچیان

آذر ماه ۱۳۹۳

سپاسگزاری:

سپاسگزاری از اهالی دیار شعر و فرهنگ

چه آنان که می سرایند

چه آنان که گوش می سپارند

لحظه هاتان از عشق خالی مباد

آثار ادبی ایران آیینۀ اندیشه‌ها، باورها، هنرمندی‌ها و عظمت روحی و معنوی ملت‌ای است که از دیرباز تا کنون بالنده و شکوفا، از گذرگاه حادثه‌ها و خطرهای گذشته و به امروز رسیده است. پیگیری و شناخت سازه‌های هویت ملی، ضروری است. یکی از عناصر هویت ساز، ادبیات است که در فرهنگ ایران زمین، سابقه درخشانی دارد. ادبیات فارسی آینه تمام‌نمای فرهنگ و آداب و رسوم این سرزمین است. یکی از موضوعات مورد توجه شاعران ادوار مختلف شعر فارسی، بازی‌های سنتی نظیر چوگان است و شاید بتوان گفت که شاعری نیست اشعارش خالی از واژه چوگان باشد. این زیباترین نماد ورزش‌های سنتی، بی‌گمان یکی از مهم‌ترین مواد آموزشی بزرگزادگان در سراسر تاریخ ایران بوده است که می‌بایست آن را چون فرهنگی گریزناپذیر در کنار اخلاق و آیین‌ها و هنرهای گوناگون نزد استادان می‌آموختند و حفظ می‌کردند. در این پژوهش با اتخاذ رویکردی متفاوت به ورزش چوگان به نحوه بازنمایی این بازی در ادبیات پرداخته می‌شود تا ردپای این ورزش و هنر دوهزار ساله قانونمند ایرانی را از خاستگاهش در پیش از اسلام و سیر کلی و تاریخی از میان اشعار ادوار مختلف شعر فارسی دنبال کند که از رودکی آغاز می‌شود و سرگذشت و تاریخ آن را از لابلای شعرهای متون ادبی بررسی و روایت نماید، و بازتاب آن در شعر فارسی را تحلیل و بررسی کند تا اینکه پس از دوران صفویان که اوج این ورزش است در زادگاه خویش به خواب مرگ فرو می‌رود و نزدیک به سیصد سال به فراموشی سپرده می‌شود. سرانجام در پایان قرن نوزدهم عده‌ای انگلیسی آن را دوباره در ایران احیا می‌کنند. از آن زمان این ورزش کهن و اصیل ایرانی به حیات خود ادامه می‌دهد. اهمیت امر زمانی آشکار می‌شود که برخی از کشورها در پی آن بوده که این بازی را به نام خود در تاریخ ثبت کنند، لذا پرداختن به این موضوع یا به بازی چوگان بوسیله ادبیات فارسی و در زمانه حاضر نه تنها می‌تواند مقدمات آشنایی بیشتر را با این ورزش فراهم سازد بلکه از طریق ادبیات فارسی می‌تواند بر ایرانی و اصیل بودن این ورزش در شرایط کنونی به نقش آفرینی ادبیات فارسی در برجسته ساختن این ورزش کهن و اصیل ایرانی که ریشه در تاریخ و ادبیات ما دارد در مجامع جهانی بپردازد و به لحاظ نظری بر غنای مطالعات پیشین در زمینه بازی چوگان بیفزاید.

واژگان کلیدی: ورزش چوگان، ادوار شعر فارسی، تصویر آفرینی بلاغی، هنر ایرانی

پیشگفتار

یکی از عناصر هویت ساز، ادبیات است که تنها وسیله رفع نیازمندی‌های روزانه ما نیست بلکه آینه فرهنگ، فکر و هنر ما نیز هست. در ادبیات فارسی، لایه‌هایی از فرهنگ اسلامی- ایرانی نمود یافته است، از جمله می‌توان اشارات شاعران و نویسندگان را به بازی‌های مردمی ذکر کرد. به عبارت دیگر، ادبیات فارسی آینه تمام نمای فرهنگ و آداب و رسوم مردم این سرزمین است. شاعران و نویسندگان از تمام ظرفیت‌های فرهنگ و زبان و آداب و رسوم ایران، استفاده کرده، بخشی از ماده کار خود را از این مجموعه‌ها گرفته‌اند.

یکی از مواردی که توجه خواننده جدی آثار ادبی فارسی را به خود جلب می‌کند، اشاره به بازی-هایی همچون چوگان، شطرنج و نرد است. این اشارات به حدی است که می‌تواند موضوع پژوهش‌های بسیاری قرار گیرد. «شاید بتوان گفت شاعری نیست که اشعارش خالی از این اشارات باشد؛ البته این مسئله به دو دلیل می‌تواند باشد؛ یکی آنکه این بازی‌ها به تدریج جزء بازی‌های عمومی درآمدند- اگر چه در ابتدا مخصوص اشراف و برگزیدگان بودند- و همگان کمابیش با آنها آشنا شدند، خاصه شاعرانی که به علت انتساب به دربارها، بیش تر و پیشتر مجال آشنایی با این گونه بازی‌ها برایشان فراهم می‌شد. دلیل دیگر را باید در سنت‌های ادبی جست؛ از آغاز شعر فارسی، رفته رفته تشبیهات، استعارات و تعبیر مربوط به این بازی‌ها و قواعد آنها در ذهن و زبان شاعران جا باز کرد و شاعران بعدی، حتی اگر خود این بازی‌ها را انجام نداده بودند، به سبب تتبع در دواوین قدما - که نظامی عروضی آن را از لوازم شاعری بر می‌شمارد با این تعبیر و اصطلاحات و استعارات آشنا شدند و در آثار خود به آنها مجال بروز دادند.

اما این اشارات مختص به دیوان‌ها نیست و در کتاب‌های نثر نیز اشاراتی از این دست وجود دارد. کتاب‌هایی همچون قابوسنامه، سندبادنامه، نفایس الفنون، شطرنجیه علاءالدوله سمنانی - که تعبیر عرفانی شطرنج و مهره‌های آن است - حاوی این اشارات هستند. چندین منظومه نیز با نام «گوی و چوگان» وجود دارد.

از میان انواع بازی‌ها، «چوگان» بیش از بقیه مورد توجه قرار گرفته است. برای شاعران غزل سرا و شاعرانی که عشق، موضوع اصلی اشعارشان است، حالات خاص گوی و چوگان، لطف بیشتری دارد. همچنین در میان شاعران عارف و عارفان شاعر، تسلیم بودن محض گوی و صبر و تحمل او در مقابل

سختی‌ها و ضربات چوگان، خالی از لطف نبوده است و آنان، این اطاعت محض را پسندیده اند» (کرمی چمه، ۱۳۹۱: ۳-۴). واژه چوگان نخستین بار بعد از اسلام رودکی در شعر و ادب فارسی به کار می‌برد، سیر و خیزش این واژه از شاهنامه فردوسی که یکی از مهمترین اسناد هویتی ایرانیان است شروع می‌شود و همچنین تا بسیاری از شاهکارهای ادب فارسی از جمله دیوان حافظ، سعدی، مولانا و عطار ادامه می‌یابد که این چنین آثاری در هیچ یک از زبان‌های مرده و زنده جهان یافت نمی‌شود و اوج هنرنمایی چوگان عصر صفویه در تاریخ، ادب و فرهنگ ایران است «و اولین و قدیمی‌ترین میدان چوگان بازی جهان که مثل روز اول باقی‌مانده در این عصر در اصفهان بنا می‌شود که بعد از این دوره است که چوگان ایرانی به خاموشی فرو می‌رود و نزدیک به سیصد سال به فراموشی سپرده می‌شود تا اینکه زایش گوی و چوگان در ایران با سرایش منظومه گوی و چوگان میرزا یحیی خان آغاز و تولد جدیدی می‌یابد و از آن زمان این ورزش باستانی افتان و خیزان به حیات خود ادامه می‌دهد» (آذرنوش، ۱۳۹۲: ۹۳).

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اول: کلیات

- ۱-۱. شرح و بیان مسأله ۲
- ۲-۱. سؤال های تحقیق ۲
- ۳-۱. روش تحقیق ۲
- ۴-۱. اهداف تحقیق ۳
- ۵-۱. اهمیت، ارزش و کاربرد نتایج تحقیق ۳
- ۶-۱. پیشینه ۳

فصل دوم: مبانی نظری

- ۱-۲. خاستگاه چوگان و تاریخچه آن در تاریخ و فرهنگ ایران ۶
- ۱-۱-۲. دیدگاه هرودوت درباره چوگان و دیگر بازی های ایران باستان ۸
- ۲-۱-۲. دیدگاه کاترومر درباره خاستگاه چوگان ۸
- ۳-۱-۲. دیدگاه دیل درباره خاستگاه چوگان ۹
- ۴-۱-۲. دیدگاه لوفر درباره منشأ و خاستگاه چوگان ۹
- ۵-۱-۲. دیدگاه شارتیه درباره خاستگاه چوگان و اصل آن در ایران ۹
- ۶-۱-۲. دیدگاه اینوسترانسلف درباره اصلت چوگان به عنوان ورزش ایرانی ۱۰
- ۲-۲. واژه شناسی چوگان ۱۰
- ۳-۲. جلوه کاربرد چوگان در متون کهن پهلوی پیش از اسلام ۱۱
- ۱-۳-۲. جلوه چوگان در زمان هخامنشیان و ساسانیان ۱۲
- ۴-۲. سیر تاریخی چوگان در فرهنگ ایرانی از اواخر سده اول هجری تا عصر صفوی ۱۳
- ۱-۴-۲. سیر تاریخی چوگان در زمان سامانیان و غزنویان ۱۳
- ۲-۴-۲. چوگان در تاریخ بیهقی ۱۴
- ۳-۴-۲. سیر کلی و تاریخی چوگان از زمان سلجوقیان تا آغاز تیموریان ۱۵
- ۴-۴-۲. سیر کلی و تاریخی چوگان از دوره حافظ تا آغاز دوره جامی ۱۷
- ۵-۲. سیر کلی و تاریخی چوگان در عصر صفوی و پویایی و شکوفایی آن ۱۸
- ۱-۵-۲. دیدگاه سایکس درباره تاریخ، خاستگاه چوگان ۱۹
- ۲-۵-۲. دیدگاه شاردن و شرلی در سفرنامه خود به چوگان ۲۰

- ۲-۵-۳. فرجام چوگان بعد از پایان دوره صفوی ۲۱
- ۲-۶-۶. نگرشی به تاریخچه و جلوه های چوگان در سرزمین های دیگر ۲۲
- ۲-۶-۱. تاریخچه چوگان در بیزانس ۲۲
- ۲-۶-۲. تاریخچه چوگان در میان اعراب ۲۲
- ۲-۶-۳. تاریخ چوگان در سرزمین های هند و چین ۲۳
- ۲-۶-۴. چوگان در در دایره المعارف نیوکلمبیا ۲۴
- ۲-۶-۵. دیدگاه دکتر انوشه دربارهٔ صدور چوگان به دیگر سرزمینها ۲۵
- ۲-۷-۷. مشخصات زمین بازی گوی و چوگان و تعداد بازیکنان: ۲۵

فصل سوم: بازتاب چوگان در شعر و ادب فارسی

- ۳-۱. علل انگیزه های شعرای ادوار شعر فارسی در به کاربردن گوی و چوگان ۲۸
- ۳-۲. چوگان در فرهنگ و هنر ایرانی ۲۹
- ۳-۳. نگرش فیلسوفان و اندیشمندان و عرفا به چوگان ۲۹
- ۳-۴. خصایص و ویژگی ، جلوه کاربرد چوگان در شعر شاعران تا اواخر قرن پنجم ۳۰
- ۳-۵. نگرشی بر جلوه کاربرد چوگان در اشعار رودکی سمرقندی ۳۱
- ۳-۶. چوگان در دیگر اشعار شاعران کهن این دوره مانند بوشکور و دقیقی ۳۲
- ۳-۷. جلوه کاربرد چوگان در شاهنامه ۳۲
- ۳-۷-۱. سیاوش و آغاز نخستین بازی چوگان در سرگذشت تاریخ جهان ۳۳
- ۳-۷-۲. چوگان بازی کودکان در شاهنامه ۳۳
- ۳-۷-۳. نخستین کاربرد واژه چوگان در شاهنامه ۳۴
- ۳-۷-۴. نحوه انجام و زمان بازی چوگان در شاهنامه ۳۴
- ۳-۷-۵. ابزار و لوازم بازی چوگان در شاهنامه ۳۵
- ۳-۷-۶. چوگان بازی گشتاسب ۳۵
- ۳-۷-۷. چوگان بازی سیاوش ۳۷
- ۳-۷-۸. چوگان بازی رستم ۴۰
- ۳-۷-۹. چوگان بازی شاپور دوم ۴۱
- ۳-۷-۱۰. چوگان بازی بهرام گور ۴۱
- ۳-۸. جلوه کاربرد چوگان در منظومه حماسی بهمن نامه ۴۲
- ۳-۸-۱. شباهت های چوگان بازی بهمن با سیاوش در شاهنامه ۴۴
- ۳-۹. جلوه کاربرد چوگان در منظومه حماسی کوش نامه ۴۵

- ۳-۱۰. جلوه کاربرد چوگان در اشعار فرخی سیستانی: ۴۸
- ۳-۱۰-۱. نگرش و نظر فرخی نسبت به بازی گوی و چوگان ۵۰
- ۳-۱۱. جلوه کاربرد چوگان در اشعار ویس و رامین گرگانی ۵۲
- ۳-۱۲. جلوه کاربرد چوگان در گرشاسب نامه اسدی ۵۳
- ۳-۱۳. جلوه کاربرد چوگان در قصاید ناصر خسرو ۵۳
- ۳-۱۴. جلوه کاربرد چوگان در اشعار مسعود سعد و معزی ۵۴
- ۳-۱۵. جلوه کاربرد چوگان در اشعار سنایی ۵۵
- ۳-۱۶. جلوه کاربرد چوگان در شعرانوری ۵۷
- ۳-۱۷. جلوه کاربرد چوگان در اشعار خاقانی ۵۸
- ۳-۱۸. جلوه کاربرد چوگان در رباعیات خیّام ۶۱
- ۳-۱۹. جلوه کاربرد واژه چوگان در آثار نظامی ۶۱
- ۳-۱۹-۱. چوگان باختن خسرو با شیرین ۶۱
- ۳-۱۹-۲. چوگان بازی زنان در خسرو و شیرین ۶۲
- ۳-۲۰. جلوه کاربرد چوگان در اشعار و آثار تمثیلی و عرفانی از قرن ششم به بعد ۶۵
- ۳-۲۰-۱. آغاز حضور گوی و چوگان در عرفان و تمثیل ۶۶
- ۳-۲۰-۲. جلوه کاربرد واژه چوگان در منطق الطیر و غزلیات عطار ۶۶
- ۳-۲۰-۳. جلوه کاربرد واژه چوگان در غزلیات عطار ۶۸
- ۳-۲۰-۴. جلوه کاربرد واژه چوگان و تعبیر عرفانی آن در اشعار مولانا ۷۰
- ۳-۲۰-۵. نمونه هایی از ابیات واژه گوی و چوگان در غزلیات شمس ۷۱
- ۳-۲۰-۶. جلوه کاربرد واژه گوی و چوگان در اشعار سعدی ۷۲
- ۳-۲۰-۷. گذری مختصر بر جلوه کاربرد چوگان قبل از دوره حافظ ۷۶
- ۳-۲۰-۹. جلوه کاربرد چوگان در اشعار عصار تبریزی ۸۰
- ۳-۲۰-۱۰. محورهای اصلی و هنرهای شعری در مهر و مشتری عصار تبریزی ۸۲
- ۳-۲۰-۱۱. جلوه کاربرد گوی و چوگان در مثنوی عارفی هروی ۸۵
- ۳-۲۰-۱۲. جلوه کاربرد چوگان در اشعار جامی ۹۰
- ۳-۲۱. تصویرسازی چوگان در نگارگری و تابلوهای مینیاتوری ۹۰
- ۳-۲۲. شرح صفت چوگان باختن سلمان ۹۱
- ۳-۲۳. جلوه کاربرد چوگان از قرن یازدهم تا اواسط قرن دوازدهم (سبک هندی) ۹۳
- ۳-۲۴. جلوه کاربرد چوگان در کارنامه (گوی و چوگان قاسمی جنابادی) ۹۷

فصل چهارم: تصویر آفرینی

۱-۴	نگرشی به هنر تصویرپردازی گوی و چوگانی در شعر و ادب پارسی	۱۰۱
۲-۴	استعاره	۱۰۳
۳-۴	تشبیه	۱۱۴
۴-۴	کنایه و مجاز	۱۴۰
	نتیجه	۱۵۲
	منابع	۱۵۸

فصل اول

کلیات

۱-۱. شرح و بیان مساله

چوگان یکی از ورزش‌های پر تحرک و جذاب ایرانی است که متأسفانه آن گونه که شایسته است امروزه به این میراث ارزشمند فرهنگی توجه نمی‌شود. بسیاری از آداب و رسوم نیاکان ما از جمله ورزش چوگان باعث نشاط، سرزندگی و روحیه‌ی حماسی و رزمی می‌شده‌اند که خوشبختانه متون ادب فارسی ما سرشار از مضامین و مضمون سازی با واژگان مربوط این ورزش است. پیشینیان ما آیین‌ها و میراث‌های گرانبهایی به یادگار گذاشته‌اند که اکنون وظیفه‌ی ماست تا با کنکاش در متون گذشته، گرد و غبار فراموشی را از رخسار آنها بزداييم.

در عصر حاضر که رفاه‌زدگی، عدم تحرک و زندگی ماشینی گریبانگیر جوامع ما گردیده است، باید هرچه بیشتر به دنبال تغییر و اصلاح سبک زندگی باشیم. ورزش هیجان انگیز چوگان می‌تواند تحرک و پویایی، روحیه‌ی کار دسته جمعی و حتی باعث ایجاد اشتغال گردد.

پایان نامه حاضر بر آن است تا با پژوهش در متون ادب فارسی و دیوان شاعران ایرانی، ورزش چوگان، اصطلاحات، تاریخ چوگان، خاستگاه آن، اسباب و لوازم، نحوه‌ی انجام، تصاویر شاعرانه (از لحاظ علم بیان تشبیه، استعاره، مجاز، کنایه و...) را استخراج و مورد تجزیه و تحلیل قرار دهد.

۱-۲. سوال های تحقیق

- خاستگاه چوگان کجاست؟
- تاریخ و سیر چوگان در فرهنگ ایرانی بویژه اشعار فارسی کدام است؟
- نمود بازی چوگان در اشعار فارسی به چه شیوه‌ای است؟
- چگونه شاعران ادبیات با بازی چوگان تصویر ساخته و مضمون آفریده اند؟

۱-۳. روش تحقیق

- تحقیق در این پژوهش بر اساس مطالعات کتابخانه ای و باروش توصیفی تحلیلی بود.

۴-۱. اهداف تحقیق

- بیان جلوه‌هایی از هویت، تمدن و فرهنگ گذشته ایران
- معرفی چوگان به عنوان یکی از ورزش‌های باستانی و آئینی ایران و ارتباط آن با فرهنگ پهلوانی بویژه در سبک و شعر حماسی
- بیان چگونگی تصویرسازی شاعران ادبیات فارسی از بازی چوگان
- ارائه اثری مدون و به سامان در شناساندن بازی اصیل چوگان به نام ایران

۵-۱. اهمیت، ارزش و کاربرد نتایج تحقیق

با توجه به اینکه پژوهش‌های ادبی از جهتی برای خود محققان و پژوهشگران زمینه آموزش را فراهم می‌آورد و در آموزش و آگاهی بخشی به مخاطبان می‌تواند بخش مهمی ایفا نماید لذا این پایان نامه و پژوهش موجبات آشنایی دانشجویان و پژوهشگران را با بازی چوگان و فرهنگ گذشته این مرز و بوم فراهم می‌آورد. از آنجا که بازی چوگان با توجه به ارزش و اهمیت آن در دنیای امروز از قدیمی‌ترین بازی‌های ایران است و در شعر فارسی جلوه وسیعی داشته است لازم و ضروری می‌نماید که جنبه‌ها، ویژگی‌ها، کارکردها، و تصویرسازی‌های آن مورد تحلیل و بررسی دقیق قرار گیرد تا موجبات آشنایی هر چه بیشتر دانشجویان و پژوهندگان فرهنگ و ادبیات ایران به این بازی اصیل و ایرانی فراهم شود که با توجه به مطالب ذکر شده پرداختن به چنین موضوعاتی به عنوان پایان نامه ضروری و با اهمیت می‌نماید.

۶-۱. پیشینه

مطالب و مقالاتی که در دانشنامه‌ها و دایره‌المعارف‌ها و سایر آثار ذیل چوگان ذکر شده است، اغلب پیرامون خاستگاه و تاریخ و نحوه انجام دادن آن است. در برخی از آثار نیز به صورت کلی ابیات حاوی اشارات و مربوط به چوگان ذکر شده اما اختصاصاً در بازتاب چوگان کمتر مطلبی نگاشته شده است. برخی از آثار مربوطه عبارتند از:

آذرنوش (۱۳۹۲) به بررسی تاریخ چوگان در ایران و سرزمین های عربی، پرداخته است. که در آن دو ویژگی خاص چوگان، تاریخ و خاستگاه آن و همچنین چوگان در دیگر کشورها را بررسی می کند. فاضلی و ریاضی (۱۳۸۹) به تبیین ویژگی های نگاره های مثنوی گوی و چوگان پرداخته اند. متحدین (۱۳۷۶) به بررسی چوگان در تاریخ ابن بی بی پرداخته است. نیرنوری (۱۳۳۹) به بررسی بازی چوگان و سیر تحول آن در ایران می پردازد. بهروز (۱۳۴۶) به بررسی های تاریخی گوی و چوگان با تکیه بر شاهنامه و قابوس نامه پرداخته است. آنوشه (۱۳۷۶) در فرهنگنامه ادب فارسی به بررسی تاریخی و لغوی واژه چوگان و ذکر بسیاری از کنایات چوگانی در اشعار شاعران ادب فارسی پرداخته است. کرمی چمه (۱۳۹۱) به بررسی نمود چوگان در غزلیات حافظ و بسامد چوگان در آن پرداخته است. کرمی چمه (۱۳۹۲) به بررسی نمود چوگان در غزلیات سعدی و بسامد چوگان در آن پرداخته است. در هیچ یک از پژوهش های مذکور و نمونه های دیگر، بازتاب چوگان در ادب فارسی بویژه با تکیه بر سبک خراسانی مورد بحث و بررسی قرار نگرفته است.

فصل دوم

مبانی نظری

۲-۱. خاستگاه چوگان و تاریخچه آن در تاریخ و فرهنگ ایران

ز چوگان او گوی شد ناپدید

تو گفتی سپهرش همی بر کشید

«فردوسی»

چوگان یک سنت فرهنگی ایرانی و بخشی از سنن و میراث و هنر ایرانی است که قدمت آن به بیش از ۲۵۰۰ تا ۳۰۰۰ سال قبل در این سرزمین می‌رسد، آغاز پیدایش این ورزش به عهد باستان تعلق دارد و نام چوگان نیز از آن دوران به یادگار مانده است. زمینه پیشرفت و ترقی این ورزش از زمان حکومت هخامنشیان شروع شده است. در زمان ساسانیان نیز همانند هخامنشیان ورزش با گوی و چوگان به منظور کسب آمادگی نظامی و سرگرمی معمول و متداول بوده است، حتی در آن زمان میدان‌هایی نیز برای تماشا و برگزاری مسابقات چوگان ساخته بودند که بیشتر مسابقات جنبه اشراف زادگی داشت و خسرو پرویز برای تماشای مسابقات می‌رفت.

«چوگان اولین ورزش توپی و تیمی جهان است و کهن ترین ورزشی است که با اسب انجام می‌شود. اصل آن از ایران است. در حدود ۶۰۰ سال قبل از میلاد در ایران شکل گرفت. سنگ نوشته ای متعلق به ۶۰۰ سال پیش از میلاد مسیح در موزه بریتانیا وجود دارد که رواج بازی چوگان را میان ایرانیان و تورانیان را نشان می‌دهد» (کرمی چمه، ۱۳۹۲: ۳). قدیمی ترین اشاره به چوگان در متون مکتوب، مربوط به کارنامه اردشیر بابکان است که به زبان پهلوی و در قرن دوم و سوم میلادی نوشته شده است. در بخش سیزدهم کارنامه، چوگان بازی در حضور اردشیر و گوی و چوگان زدن هر مزد ذکر شده است. سیاوش پهلوان ایرانی پدر و نخستین قهرمان چوگان است. در یاد تاریخ هیچ مسابقه ای پیش از مسابقه سیاوش باتیم ایرانی در برابر افراسیاب و تیم انیرانی انجام نشده است. «این بازی نخستین مسابقه بین المللی میان دو قوم ایرانی و ترک بوده است و می‌توان گفت گزارش فردوسی کهن ترین گزارشی است که از یک چوگان قانونمند به دست ما رسیده است» (آذرنوش، ۱۳۹۲: ۱۸)

بازی چوگان در ابتدا عنوانی نظامی و جنگی داشت و سوارکاران ایرانی در آن استعداد اسب‌های جنگی خود را به نمایش می‌گذاشتند. در سال ۵۲۲ قبل از میلاد داریوش اول پادشاه بزرگ هخامنشی در مقابل ساختمان تخت جمشید به تماشای این بازی می‌نشست. زمینی وسیع و سواران اسب‌ها داخل میدان می‌شدند. سواران با چوبی که در دست داشتند به گوی داخل زمین ضربه می‌زدند. سرداران به دو گروه تقسیم شده و هر گروه باید گوی را از میان دو چوبی که در دو سوی زمین قرار گرفته است عبور می‌داد. جنگاوران ایرانی به دلیل مداومت در این تمرین جنگی که به شکل یک بازی جذاب طراحی شده است، از آمادگی بدنی بالایی برخوردار بودند. توان سواری، شمشیر زنی و رزمجویی، مهارت‌هایی است که در این ورزش تقویت می‌شود (مهرین، ۱۳۳۶ : ۱). از قدیم چوگان را ورزش ایرانیان می‌دانسته‌اند و در این موضوع شکی نیست. اسناد و مدارکی در دست است که قدمت اساطیری بازی چوگان را تأیید می‌کند.

«چوگان، بازی شاهان و پادشاه ورزش‌ها نامیده شده است زیرا در میان پادشاهان و بزرگان رواج بیشتری داشت. می‌توان ادعا کرد که چوگان از محبوبترین ورزش‌ها بوده زیرا در هر دوره ای البته با تغییراتی رواج داشته است. قبل از اسلام و در زمان هخامنشیان و اشکانیان مورد توجه بوده و در عهد انوشیروان، در بخش تعلیمات کودکان طبقات عالی، یکی نیز یادگیری چوگان بود» (کریستین سن^۱، ۱۳۷۹: ۵۴۶). پس از اسلام، چوگان نزد اعراب مسلمان رایج شد و بصورت معرب (صولجان) نام گرفت. «از جمله سرگرمی‌های رایج خلفای اموی و مردم درباری آن زمان، شکار و چابک سواری و بازی نرد بوده است و احتمال می‌رود اعراب بازی گوی و چوگان را که بعدها محبوب عباسیان شد، در اواخر دوره امویان از ایرانیان یاد گرفتند» (حتی، ۱۳۶۶: ۲۹۴).

در دوره عباسی که نحوه اداره حکومت متأثر از شیوه و ساختار و سبک حکومتداری سلسله‌های ایران باستان بوده، چوگان شهرت بسیار یافت. «در واقع عباسیان سعی میکردند دربار خود را شبیه پادشاهان ایران باستان سازند، به تفریحات رایج در دربارهای ایران باستان نیز شیفتگی بسیار نشان دادند. در این

۱. christensen

دوران علاقه و دلبستگی بزرگان به این سرگرمی ها و نفوذ و رواج آن ها تا آنجا پیش رفت که در جزو صفات همدم خوب ، مهارت در شطرنج و چوگان را به حساب می آوردند و نرد و شطرنج از بازیهای رایج در میان اعراب بخصوص در دوران هارون الرشید ذکر شده است.» (حسن، ۱۳۶۰:۳۵۲ و ۳۵۳).

اسناد و مدارکی در دست است که ایرانی بودن و قدمت اساطیری بازی چوگان را تایید می کند. شاهنامه فردوسی که یکی از مهم ترین اسناد ملی و هویت ایرانیان است در فرازهای متعدد از بازی چوگان گفته و چوگان بازی بسیاری از پهلوانان چون سیاوش ، رستم و ... را توصیف کرده است . بعد از آن چوگان در سرزمین های دیگر از هند و چین و تبت و ژاپن گرفته تا انگلستان و آمریکا رواج یافت که در این فصل شرح آن بطور مفصل ذکر می شود .

۲-۱-۱. دیدگاه هرودوت^۱ درباره چوگان و دیگر بازی های ایران باستان

هرودوت نویسنده یونانی در مورد تعلیم و تربیت ایرانیان دوره باستان به این نکته اشاره می کند که در رأس برنامه های آموزشی ایرانیان به فرزندان خود اسب سواری، تیراندازی و راستگویی قرار داشته است و بازی چوگان مانند شکار کردن جزو تعلیمات فنی جنگی برای کسب آمادگی جسمانی و تقویت بنیه نظامی جنگجویان به کار رفته گرفته می شد، در ضمن شروع بازی های رسمی با تشریفات خاص و ساز مخصوص به خود بوده است.

۲-۱-۲. دیدگاه کاترومر^۲ درباره خاستگاه چوگان

ظاهراً کاترومر اولین نفری بوده که به موضوع خاستگاه چوگان پرداخته و بر ایرانی بودن این ورزش اشاره داشته است. «کاترومر در نخستین دهه های قرن ۱۹ م. دریافت که ورزش چوگان در غرب، نه در میان یونانیان کهن، بلکه در بیزانس پدید آمده است، حال آنکه قرن ها پیش از تأسیس قسطنطنیه، ایرانیان چوگان بازی می کردند.» (آذرنوش، ۱۳۹۲: ۱۷).

۱. Herodot

۲. Quatremere